

ZMIANY W REJESTROWANEJ DZIAŁALNOŚCI POZAROLNICZEJ ROLNIKÓW W REGIONIE PODKARPACKIM

Dariusz Zając

Streszczenie. Celem pracy jest ustalenie, jakie zmiany nastąpiły w rejestrowanej działalności pozarolniczej rolników po jej uruchomieniu oraz jakie są zamierzenia rolników odnośnie tej działalności na przyszłość, przy uwzględnieniu typu i położenia geograficznego gminy w regionie podkarpackim. Przeprowadzone badania wykazały, że po uruchomieniu działalności pozarolniczej rolnicy wprowadzali w niej różnorodne zmiany, które w większości przypadków oznaczały w praktyce rozwój tej działalności. Wśród zamierzeń rolników przeważają natomiast postawy bierne, nastawione na utrzymanie tego, co już osiągnęli, a w niewielu przypadkach można zauważyć postawy ekspansywne, nastawione zdecydowanie na dalszy rozwój prowadzonej działalności pozarolniczej, przy czym dotyczy to zwłaszcza gmin wiejskich i podmiejskich.

Słowa kluczowe: pozarolnicza działalność gospodarza, rolnicy, region podkarpacki.

WSTĘP

Rozwój przedsiębiorczości pozarolniczej na obszarach wiejskich zakończył etap szybkiego zwiększania liczby podmiotów gospodarczych i wchodzi w etap podmiotowych i organizacyjnych zmian strukturalnych, a więc wiąże się z zagospodarowywaniem dotychczas pomijanych nisz rynkowych oraz z koncentracją organizacyjną firm, co wymaga przyjęcia przez drobnych wiejskich przedsiębiorców odpowiedniej strategii działania [Niedzielski 1998].

Przedsiębiorcy stosują bardzo różne strategie postępowania jako reakcję na naciski zewnętrzne i wewnętrzne. Można wyróżnić cztery podstawowe sposoby reakcji, a mianowicie:

1) bierność, czyli brak reakcji, co w jednostkowych sytuacjach może być słuszne (np. gdy nie wiemy, jak reagować i możemy podjąć decyzje pogarszające sytuację), w dłuższej perspektywie bierność może być jednak przyczyną upadku przedsiębiorstwa;

2) adaptacja (przystosowanie się), tj. zmiany w zasobach (np. inwestycje, zmiany w zatrudnieniu itp.), zmiany w strukturze działalności gospodarczej i sprzedaży, dostosowujące ją do aktualnego popytu na rynku, obniżenie kosztów jednostkowych celem zwiększenia konkurencyjności cenowej i zwiększenia zysku, odkrycie zewnętrznych szans rozwojowych (np. programy pomocowe ze środków UE itp.);

3) oddziaływanie na otoczenie, tj. aktywność polityczna (np. w formie tworzenia organizacji związkowych, członkostwo we władzach partii politycznych reprezentujących interesy określonych grup społecznych itp.), tworzenie nowych przedsiębiorstw przez łączenie się w większe jednostki zdolne do finansowania badań rynkowych i wchłaniania postępu techniczno-organizacyjnego, działalność zespołowa, kontrakty, współpraca międzynarodowa itp.;

4) zmiana pola działania, tj. całkowita, związana z zaniechaniem dotychczasowej działalności i wejściem do innej, potencjalnie bardziej zyskowej branży, dywersyfikacja na obszary pokrewne lub nowe [Klepacki 1999].

Poza tym podstawowym czynnikiem rozwoju przedsiębiorstw są szeroko rozumiane innowacje. Innowacja jest specyficznym narzędziem przedsiębiorczości, czyli działaniem, które nadaje zasobom nowe możliwości tworzenia bogactwa. Innowacja tworzy nowe zasoby zarówno materialne, jak i niematerialne (intelektualne) i jest ona zarówno procesem, jak i produktem. Przedsiębiorcy, w odróżnieniu od osób prowadzących działalność gospodarczą na zasadzie rutyny, bezpośrednio uczestniczą w kreowaniu zdolności rozwojowej i innowacyjnej firmy, ponosząc odpowiedzialność za swoje decyzje, a z kolei skala działalności innowacyjnej wpływa na zdolność konkurencyjną firmy oraz wyznacza jej miejsce na rynku, zwłaszcza w długim okresie [Białoń 1995, Grzybowski 1995]. Stąd też dalszy rozwój przedsiębiorczości pozarolniczej na obszarach wiejskich wymaga działań o charakterze innowacyjnym (tj. rozumianych jako ogół inicjatyw oznaczających jakąś zmianę, wprowadzenie czegoś nowego, wzbogacenie istniejącej rzeczywistości o nowe elementy i spełniających takie warunki, jak: użyteczność, dodatnia ocena w świetle określonych kryteriów, zmiana jakościowo różna od już istniejących), które mają większe szanse na bycie nowymi nie tylko dla firmy, ale także dla całej lokalnej gospodarki. Należy więc pobudzać zdolności innowacyjne przedsiębiorców wiejskich, co może, przy ograniczonym tempie napływu na obszary wiejskie kapitału z zewnątrz, wywołać korzystne zjawisko endogenicznego rozwoju drobnych przedsiębiorstw tam działających [Sikorska-Wolak 1995, Brodziński 1999, Sawicka 2000].

Celem opracowania jest ustalenie, jakie zmiany nastąpiły w rejestrowanej działalności pozarolniczej rolników po jej uruchomieniu oraz jakie są zamierzenia rolników odnośnie tej działalności na najbliższą przyszłość, przy uwzględnieniu typu i położenia geograficznego gminy w regionie podkarpackim (obejmującym trzy byłe województwa, tj. krośnieńskie, przemyskie i rzeszowskie).

Materiał empiryczny pracy stanowią dane uzyskane w drodze wywiadu z kwestionariuszem przeprowadzonego wśród rolników prowadzących rejestrowaną działalność pozarolniczą na terenie sześciu losowo wybranych gmin regionu podkarpackiego (tj. Głogów Małopolski, Kańczuga, Strzyżów, Domaradz, Krasne i Stary Dzikowiec), różniących się typem (tj. gminy miejsko-wiejskie i wiejskie) i położeniem geograficznym (tj. gminy sąsiadujące z miastem Rzeszów, przez których teren przebiega droga krajowa, czyli podmiejskie gminy oddalone od Rzeszowa, przez których teren przebiega droga krajowa, gminy oddalone od Rzeszowa i od drogi krajowej).

CHARAKTERYSTYKA DZIAŁALNOŚCI POZAROLNICZEJ PROWADZONEJ PRZEZ BADANYCH ROLNIKÓW

Badani rolnicy najczęściej uruchamiali rejestrowaną działalność pozarolniczą w latach 1990–1995. Niewielu z nich rozpoczęło ją po 1995 roku, a znikoma część przed 1990 rokiem. Nie ma przy tym większych różnic w tym zakresie pomiędzy poszczególnymi grupami gmin (tab. 1).

Tabela 1. Pozarolnicza działalność gospodarza respondentów
Table 1. Nonagricultural commercial activity of respondents

Wyszczególnienie	Badane gospodarstwa rolne					
	ogółem	w poszczególnych grupach gmin				
		I	II	III	IV	V
%						
Okres rozpoczęcia działalności:						
przed 1990 r.	3,8	2,9	4,7	7,1	2,9	1,4
w latach 1990–1995	82,9	81,9	83,9	81,5	82,9	84,3
po 1995 r.	13,3	15,2	11,4	11,4	14,3	14,3
Forma organizacyjno-prawna działalności:						
osoba fizyczna	97,1	98,1	96,2	94,3	98,6	98,6
spółka	2,9	1,9	3,8	5,7	1,4	1,4
Działalność prowadzona:						
na stałe	79,5	75,2	83,8	85,7	78,5	74,2
dorywczo	12,4	14,3	10,5	11,4	12,9	12,9
sezonowo	8,1	10,5	5,7	2,9	8,6	12,9
Ogółem podmioty gospodarcze prowadzone przez respondentów						
	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
w tym (rodzaj działalności):						
Produkcja	25,3	21,9	28,6	35,7	27,1	12,9
w tym:						
stolarstwo i tapicerstwo	16,2	11,4	21,0	24,3	15,7	8,6
pozostała	9,1	10,5	7,6	11,4	11,4	4,3
Handel	40,0	45,7	34,3	24,3	40,0	55,7
w tym:						
wielobranżowy	28,1	30,5	25,7	15,7	27,1	38,6
pozostały	11,9	15,2	8,6	8,6	12,9	17,1
Usługi	29,5	26,7	32,3	32,9	28,6	27,1
w tym:						
związane z rolnictwem	8,1	10,5	5,7	2,9	8,6	12,9
transportowe	10,5	7,6	13,3	14,3	10,0	7,1
budowlane	7,6	5,7	9,5	11,4	7,1	4,3
pozostałe	3,3	2,9	3,8	4,3	2,9	2,9
Gastronomia	1,9	2,9	1,0	1,4	1,4	2,9
Działalność mieszana	3,3	2,9	3,8	5,7	2,9	1,4

Źródło: opracowanie własne na podstawie przeprowadzonych badań (kwestionariusz wywiadu).

Objaśnienia do tabeli: I – gminy miejsko-wiejskie, II – gminy wiejskie, III – gminy sąsiadujące z miastem Rzeszów, przez których teren przebiega droga krajowa, IV – gminy oddalone od Rzeszowa, przez których teren przebiega droga krajowa, V – gminy oddalone od Rzeszowa i od drogi krajowej.

Pozarolnicza działalność gospodarcza badanych rolników prowadzona jest głównie w formie podmiotów gospodarczych osób fizycznych, a udział podmiotów gospodarczych prowadzonych w formie spółek jest znikomy. Nie ma przy tym większych różnic w tym zakresie między poszczególnymi grupami gmin. Wśród badanych rolników zdecydowanie przeważają osoby, które prowadzą rejestrowaną działalność pozarolniczą w pełnym wymiarze (na stałe), a niewielki jest odsetek osób, które zajmują się nią dorywczo bądź sezonowo. Jednak w gminach wiejskich oraz podmiejskich więcej rolników, w porównaniu z pozostałymi grupami gmin, prowadzi ją na stałe, a mniej – dorywczo lub sezonowo (tab. 1).

W strukturze rodzajowej działalności pozarolniczej badanych rolników przeważa działalność handlowa, a następną pozycję zajmuje działalność usługowa. Nieco mniejszy udział ma natomiast pozarolnicza działalność produkcyjna, a najmniejszy działalność gastronomiczna oraz mieszana. Jednak w gminach podmiejskich występuje nieco odmienna struktura rodzajowa pozarolniczej działalności gospodarczej badanych rolników. Mianowicie największy udział ma w niej pozarolnicza działalność produkcyjna, następną lokatę zajmuje działalność usługowa, kolejną działalność handlowa, a najmniejszy udział ma, podobnie jak w pozostałych grupach gmin, działalność gastronomiczna oraz mieszana. Ponadto, w gminach wiejskich oraz podmiejskich większy udział w tej strukturze ma działalność usługowa i produkcyjna, a mniejszy działalność handlowa, w porównaniu z gminami miejsko-wiejskimi oraz oddalonymi od Rzeszowa. We wszystkich analizowanych grupach gmin w pozarolniczej działalności produkcyjnej badanych rolników przeważa stolarstwo i tapicerstwo. W działalności handlowej dominuje z kolei handel wielobranżowy. W działalności usługowej widać pewne różnice w jej strukturze między poszczególnymi grupami gmin. Mianowicie w gminach miejsko-wiejskich oraz oddalonych od Rzeszowa większy udział w tej działalności mają usługi związane bezpośrednio z rolnictwem (np. usługi mechanizacyjne, chemizacyjne itp.), a mniejszy usługi transportowe i budowlane, w porównaniu z gminami wiejskimi oraz podmiejskimi (tab. 1).

ZMIANY DOKONANE PRZEZ BADANYCH ROLNIKÓW W DZIAŁALNOŚCI POZAROLNICZEJ

Po uruchomieniu rejestrowanej działalności pozarolniczej przez badanych rolników zachodziły istotne zmiany w zatrudnieniu. Niemal wszyscy rolnicy zwiększali przy tym zatrudnienie w tej działalności, przyjmując do pracy nowych pracowników, a jedynie co piąty był zmuszony do redukcji zatrudnienia. Jednak w gminach wiejskich oraz podmiejskich większy jest, w porównaniu z pozostałymi grupami gmin, odsetek rolników, którzy zwiększyli zatrudnienie w działalności pozarolniczej, a mniejszy takich, którzy dokonali jego redukcji. Wśród rolników, którzy zwiększali zatrudnienie w działalności pozarolniczej, przeważają tacy, którzy przyjmowali pracowników na stałe oraz członków rodziny. Z kolei wśród rolników, którzy zmniejszali zatrudnienie w działalności pozarolniczej, więcej jest takich, którzy zwalniali pracowników zatrudnionych dorywczo oraz pracowników nie będących członkami rodziny, w tym z terenu własnej gminy, a niewielu rolników zwolniło z pracy w działalności pozarolniczej osoby zatrudnione na

stałe oraz członków rodziny. Ponadto, w gminach wiejskich oraz podmiejskich większy jest udział rolników, którzy zatrudniali pracowników na stałe oraz pracowników nie będących członkami rodziny, w tym częściej spoza terenu własnej gminy, a mniejszy jest udział rolników zatrudniających pracowników dorywczo oraz członków rodziny. Dodatkowo w gminach tych nieco więcej rolników niż w pozostałych zwolniło pracowników zatrudnionych dorywczo oraz członków rodziny, a mniej zwolniło pracowników zatrudnionych na stałe oraz pracowników nie będących członkami rodziny, w tym częściej z terenu własnej gminy (tab. 2).

Tabela 2. Zmiany dotyczące zatrudnienia w pozarolniczej działalności gospodarczej respondentów po jej uruchomieniu (w latach 90.)

Table 2. Changes in employment in nonagricultural commercial activity of respondents after starting business (in nineties)

Wyszczególnienie	Badane gospodarstwa rolne					
	ogółem	w poszczególnych grupach gmin*				
		I	II	III	IV	V
Odsetek rolników, którzy zwiększyli zatrudnienie w działalności pozarolniczej						
Ogółem	92,4	88,6	96,2	95,7	91,4	90,0
w tym zatrudnili pracowników:						
na stałe	83,3	80,0	86,7	90,0	82,9	77,1
dorywczo	43,8	46,7	41,0	37,1	44,3	50,0
członków rodziny	71,0	75,2	66,7	65,7	70,0	77,1
pozostałych pracowników	56,2	51,4	61,0	61,4	57,1	50,0
w tym pozostałych pracowników z terenu gminy						
	41,4	42,9	40,0	40,0	47,1	37,1
Odsetek rolników, którzy zmniejszyli zatrudnienie w działalności pozarolniczej						
Ogółem	22,4	24,8	20,0	20,0	22,9	24,3
w tym zwolnili z pracy:						
zatrudnionych na stałe	9,5	12,4	6,7	7,1	10,0	11,4
zatrudnionych dorywczo	16,2	14,3	18,1	20,0	15,7	12,9
członków rodziny	7,6	6,7	8,6	11,4	7,1	4,3
pozostałych pracowników	18,1	20,0	16,2	15,7	18,6	20,0
w tym pozostałych pracowników z terenu gminy						
	12,9	12,4	13,3	14,3	12,9	11,4

Źródło: jak w tab. 1.

Objaśnienia do tabeli: * jak w tab. 1.

Prawie połowa badanych rolników po uruchomieniu działalności pozarolniczej dokonywała w niej różnorodnych inwestycji, co może świadczyć o znacznym zaangażowaniu rolników w tę działalność oraz o chęci jej sukcesywnego rozwoju. Jednak w gminach wiejskich oraz podmiejskich zdecydowanie więcej rolników, w porównaniu z pozostałymi grupami gmin, realizowało omawiane inwestycje. Wśród rolników, którzy inwestowali w pozarolniczą działalność gospodarczą prowadzoną na własny rachunek, dominują tacy, którzy dokonywali na jej potrzeby zakupu środków transportu oraz innych środków trwałych (w tym maszyn, urządzeń itd.). W mniejszym stopniu zaś inwestycje dotyczyły remontów (adaptacji) budynków oraz ich budowy lub rozbudowy.

Znikomy odsetek badanych stanowią rolnicy, którzy dokonywali modyfikacji w procesach technologicznych bądź zakupu nowych technologii, co może być powiązane z wysokimi kosztami tego rodzaju inwestycji (na ponoszenie których wielu z nich po prostu nie stać) oraz z faktem, że niewielu spośród nich zajmuje się pozarolniczą działalnością produkcyjną. Zwracają jednak uwagę pewne różnice w tym zakresie pomiędzy poszczególnymi grupami gmin. Mianowicie w gminach wiejskich oraz podmiejskich więcej rolników inwestowało w zakup środków trwałych (w tym środków transportu) oraz więcej dokonywało remontów (adaptacji) budynków, a także modyfikacji w procesach technologicznych i zakupu nowych technologii. Mniej natomiast rolników w tych gminach realizowało budowę nowych lub rozbudowę istniejących budynków. Może to być powiązane ze strukturą rodzajową pozarolniczej działalności gospodarczej prowadzonej przez badanych rolników, w której w gminach wiejskich oraz podmiejskich większy udział ma pozarolnicza działalność produkcyjna oraz usługowa, w tym usługi transportowe (tab. 1 i 3). Wszyscy rolnicy realizowali inwestycje na potrzeby działalności pozarolniczej korzystając ze środków własnych, połowa z nich korzystała w tym celu dodatkowo z kredytów, a co trzeci badany pozyskiwał na to środki z innych źródeł (w tym pożyczka od rodziny, znajomych itd.). Jednak w gminach wiejskich oraz podmiejskich mniej rolników korzystało przy realizacji omawianych inwestycji z wkładów obcych, w tym zwłaszcza innych niż kredyty (tab. 3).

Tabela 3. Inwestycje zrealizowane przez respondentów na potrzeby pozarolniczej działalności gospodarczej po jej uruchomieniu (w latach 90.) oraz źródła ich finansowania

Table 3. Investments of respondents for nonagricultural commercial activity after starting business (in nineties) as well as sources of their funding

Wyszczególnienie	Badane gospodarstwa rolne					
	ogółem	w poszczególnych grupach gmin				
		I	II	III	IV	V
	%					
Zrealizowane inwestycje:						
ogółem	41,0	33,3	48,6	51,4	37,1	34,3
w tym:						
budowa lub rozbudowa budynków	12,9	17,1	8,6	4,3	14,3	20,0
remonty (adaptacja) budynków	17,1	15,2	19,1	21,4	14,3	15,7
zakup środków transportu	37,1	32,4	41,9	44,3	34,3	32,9
zakup innych środków trwałych	29,1	25,7	32,4	35,7	27,1	24,3
w tym przez rolników prowadzących rejestrowaną pozarolniczą działalność usługową związaną z rolnictwem						
X	8,1	10,5	5,7	2,9	8,6	12,9
modyfikacje w procesach technologicznych	8,6	5,7	11,4	15,7	7,1	2,9
zakup nowych technologii	2,4	1,9	2,9	4,3	1,4	1,4
inne	3,3	3,8	2,9	4,3	2,9	2,9
Inwestycje zrealizowano za pomocą:						
wkładów własnych	100	100	100	100	100	100
kredytów	50,0	51,4	49,0	47,2	53,9	50,0
inne (pożyczka od rodziny, znajomych itd.)	30,2	42,9	21,6	16,7	34,6	45,8

Źródło: jak w tab. 1.

Objaśnienia do tabeli: jak w tab. 1.

Ponad połowa badanych rolników dokonała po uruchomieniu działalności pozarolniczej zmian dotyczących jej zakresu (profilu) oraz skali (obrotów), co w dużej mierze skutkowało również zmianami dotyczącymi rejonu działania firmy. Znacznie więcej rolników dokonało przy tym rozszerzenia profilu oraz zwiększenia skali działalności pozarolniczej, a także zwiększenia rejonu działania firmy, z tym że zwłaszcza dotyczy to gmin wiejskich oraz podmiejskich. Znacznie mniej rolników zostało zmuszonych do zawężenia profilu oraz do zmniejszenia skali rejestrowanej działalności pozarolniczej, doprowadzając w rezultacie do zmniejszenia rejonu działania firmy, przy czym zwłaszcza dotyczy to gmin miejsko-wiejskich oraz oddalonych od Rzeszowa. Niewielu rolników dokonało zaś całkowitej zmiany profilu działalności pozarolniczej, poszukując niejako nowych, innych możliwości w tym zakresie, przy czym w większym stopniu dotyczy to gmin miejsko-wiejskich oraz oddalonych od Rzeszowa. Ponadto, należy zauważyć, że badani rolnicy nie zmieniali formy organizacyjno-prawnej prowadzonej przez nich rejestrowanej pozarolniczej działalności gospodarczej (tab. 4).

Tabela 4. Zmiany dotyczące zakresu, skali, rejonu działania oraz formy organizacyjno-prawnej, dokonane przez respondentów po uruchomieniu działalności pozarolniczej (w latach 90.)

Table 4. Change of range, scale, region of business activity as well as legal form, accomplished by respondents after starting nonagricultural commercial activity (in nineties)

Wyszczególnienie	Badane gospodarstwa rolne					
	ogółem	w poszczególnych grupach gmin				
		I	II	III	IV	V
%						
Zakres i skala działalności:						
rozszerzenie profilu	32,4	29,5	35,3	40,0	31,4	25,7
zawężenie profilu	12,4	13,3	11,4	7,1	12,9	17,1
zmiana profilu	10,0	12,4	7,6	5,7	11,4	12,9
profil bez zmian	45,2	44,8	45,7	47,2	44,3	44,3
zwiększenie skali (obrotów)	43,3	39,0	47,6	50,0	41,4	38,6
zmniejszenie skali (obrotów)	15,3	18,1	12,4	10,0	15,7	20,0
skala (obroty) bez zmian	41,4	42,9	40,0	40,0	42,9	41,4
Rejon działania:						
zwiększono	43,3	39,0	47,6	50,0	41,4	38,6
zmniejszono	15,3	18,1	12,4	10,0	15,7	20,0
bez zmian	41,4	42,9	40,0	40,0	42,9	41,4
Forma organizacyjno-prawna działalności pozarolniczej:						
bez zmian	100	100	100	100	100	100
uległa zmianie	-	-	-	-	-	-

Źródło: jak w tab. 1.

Objaśnienia do tabeli: jak w tab. 1.

ZAMIERZENIA BADANYCH ROLNIKÓW ODNOŚNIE DZIAŁALNOŚCI POZAROLNICZEJ

Prawie połowa badanych rolników zamierza w najbliższej przyszłości dokonać zmian w zatrudnieniu w pozarolniczej działalności gospodarczej prowadzonej na własny rachunek. Najczęściej zmiany te mają polegać na zwiększeniu zatrudnienia w działalności pozarolniczej, przy czym głównie dotyczy to osób, które będą pracować dorywczo oraz członków rodziny. Co szósty badany planuje zmniejszyć zatrudnienie w działalności pozarolniczej, z tym że częściej dotyczyłoby to pracowników zatrudnionych dorywczo oraz pracowników nie będących członkami rodziny. Z kolei można przypuszczać, że rolnicy, którzy zamierzają zwolnić z pracy w działalności pozarolniczej pracowników zatrudnionych na stałe oraz członków rodziny, to w większości przypadków ci sami, którzy będą prawdopodobnie w najbliższej przyszłości likwidować firmę (tab. 5 i 7). W gminach wiejskich oraz podmiejskich nieco więcej rolników planuje zwiększyć zatrudnienie w działalności pozarolniczej, a mniej jest takich, którzy planują je zmniejszyć. Ponadto, w gminach tych więcej rolników zamierza zatrudnić dodatkowo pracowników na stałe oraz członków rodziny (tab. 5).

Tabela 5. Zamierzenia respondentów na przyszłość (do 2005 r.) dotyczące zatrudnienia w pozarolniczej działalności gospodarczej

Table 5. Intention of respondents onto future (to 2005) connected with employment in nonagricultural commercial activity

Wyszczególnienie	Badane gospodarstwa rolne					
	ogółem	w poszczególnych grupach gmin*				
		I	II	III	IV	V
Odsetek rolników, którzy zamierzają zwiększyć zatrudnienie w działalności pozarolniczej						
Ogółem	24,8	22,9	26,7	27,1	22,9	24,3
w tym zamierzają zatrudnić pracowników:						
na stałe	9,1	3,8	14,3	17,1	5,8	4,3
dorywczo	15,7	19,1	12,4	10,0	17,1	20,0
członków rodziny	21,9	19,1	24,8	25,7	20,0	20,0
pozostałych pracowników	2,9	3,8	1,9	1,4	2,9	4,3
w tym pozostałych pracowników z terenu gminy						
	2,4	3,8	1,0	1,4	2,9	2,9
Odsetek rolników, którzy zamierzają zmniejszyć zatrudnienie w działalności pozarolniczej						
Ogółem	16,7	19,1	14,3	11,4	18,6	20,0
w tym o pracowników:						
zatrudnionych na stałe	5,7	6,7	4,8	4,3	5,7	7,1
zatrudnionych dorywczo	11,0	12,4	9,5	7,1	12,9	12,9
członków rodziny	2,9	3,8	1,9	1,4	2,9	4,3
pozostałych pracowników	13,8	15,2	12,4	10,0	15,7	15,7
w tym pozostałych pracowników z terenu gminy						
	10,0	12,4	7,6	5,7	11,4	12,9

Źródło: jak w tab. 1.

Objaśnienia do tabeli: jak w tab. 1.

Jedynie co trzeci respondent zamierza w najbliższej przyszłości dokonać inwestycji na potrzeby rejestrowanej działalności pozarolniczej. Najczęściej inwestycje te mają dotyczyć zakupu środków transportu oraz innych środków trwałych (w tym zwykle przez rolników, którzy prowadzą rejestrowaną pozarolniczą działalność usługową związaną z rolnictwem), a w mniejszym stopniu remontów budynków, budowy nowych lub rozbudowy istniejących budynków oraz modyfikacji w procesach technologicznych. Inwestycje dotyczące budynków gospodarczych i zakupu środków transportu częściej mają być przy tym realizowane przez rolników z gmin miejsko-wiejskich oraz oddalonych od Rzeszowa. W przypadku wszystkich rolników źródłem realizacji planowanych inwestycji na rzecz działalności pozarolniczej mają być środki własne, jedynie co trzeci zamierza przy tym korzystać z kredytu, a co piąty z innych obcych źródeł, w tym z pożyczki od rodziny, znajomych itd. Jednak w gminach miejsko-wiejskich oraz oddalonych od Rzeszowa więcej rolników zamierza realizować planowane inwestycje korzystając z obcych źródeł finansowania, tj. kredytów oraz pożyczek od rodziny, znajomych itd. (tab. 6).

Tabela 6. Zamierzenia respondentów na przyszłość (do 2005 r.) dotyczące inwestycji na potrzeby pozarolniczej działalności gospodarczej oraz źródła ich finansowania

Table 6. Intention of respondents onto future (to 2005) connected with investments in nonagricultural commercial activities as well as financial sources of the investments

Wyszczególnienie	Badane gospodarstwa rolne					
	ogółem	w poszczególnych grupach gmin				
		I	II	III	IV	V
%						
Zamierzenia dotyczące inwestycji:						
ogółem	33,8	34,3	33,3	31,4	34,3	35,7
w tym:						
budowa lub rozbudowa budynków	4,3	5,7	2,9	2,9	4,3	5,7
remonty (adaptacja) budynków	7,1	9,5	4,8	2,9	8,6	10,0
zakup środków transportu	24,3	29,5	19,0	18,6	25,7	28,6
zakup innych środków trwałych	11,4	12,4	10,5	11,4	10,0	12,9
w tym przez rolników prowadzących rejestrowaną pozarolniczą działalność usługową związaną z rolnictwem						
X	8,1	10,5	5,7	2,9	8,6	12,9
modyfikacje w procesach technologicznych	1,4	1,9	1,0	1,4	1,4	1,4
zakup nowych technologii	–	–	–	–	–	–
Inne	–	–	–	–	–	–
Inwestycje zostaną zrealizowane za pomocą:						
wkładów własnych	100	100	100	100	100	100
kredytów	32,4	35,7	27,6	22,2	32,0	39,3
inne (pożyczka od rodziny, znajomych itd.)	19,7	23,8	13,8	11,1	20,0	25,0

Źródło: jak w tab. 1.

Objaśnienia do tabeli: jak w tab. 1.

Wśród badanych rolników, którzy zamierzają dokonywać zmian dotyczących zakresu (profilu), skali (obrotów) oraz rejonu działania rejestrowanej pozarolniczej działalności gospodarczej, przeważają tacy, którzy planują rozwój tej działalności, poprzez zwiększenie jej skali (obrotów), między innymi wskutek zwiększenia zatrudnienia, a także przez rozszerzenie profilu i zwiększenie rejonu działania firmy. Mniejszy jest natomiast odsetek rolników, których zdaniem będą oni zmuszeni do ograniczenia działalności pozarolniczej przez zmniejszenie skali (obrotów) tej działalności, między innymi wskutek zmniejszenia zatrudnienia, a także przez zawężenie profilu i rejonu działania firmy. Znikomy odsetek badanych stanowią zaś rolnicy zamierzający dokonać całkowitej zmiany profilu działania firmy, poszukując niejako nowych, innych możliwości w tym zakresie. Niewielu spośród badanych zamierza również zlikwidować firmę, co może świadczyć o tym, że zdecydowana większość respondentów widzi perspektywy związane z prowadzeniem działalności pozarolniczej na własny rachunek. Ponadto, zamierzenia rolników-przedsiębiorców odnośnie rozwoju działalności pozarolniczej w większym stopniu dotyczą gospodarzy z gmin wiejskich oraz podmiejskich, a zamierzenia dotyczące ograniczenia tej działalności bądź całkowitej zmiany jej profilu częściej są zgłaszane przez rolników z gmin miejsko-wiejskich oraz oddalonych od Rzeszowa. Zdecydowana większość rolników nie zamierza w najbliższej przyszłości zmieniać formy organizacyjno-prawnej prowadzonej przez nich rejestrowanej pozarolniczej działalności gospodarczej. Znikomy odsetek badanych twierdzi natomiast, że ulegnie ona zmianie z podmiotu gospodarczego prowadzonego przez osobę fizyczną na podmiot gospodarczy prowadzony w formie spółki, przy czym dotyczy to zwłaszcza rolników z gmin wiejskich i podmiejskich (tab. 5 i 7).

Tabela 7. Zamierzenia respondentów na przyszłość (do 2005 r.) dotyczące zakresu, skali i rejonu działania pozarolniczej działalności gospodarczej oraz jej formy organizacyjno-prawnej

Table 7. Intention of respondents onto future (to 2005) connected with range, scale and region of nonagricultural commercial activity as well as her legal form

Wyszczególnienie	Badane gospodarstwa rolne					
	ogółem	w poszczególnych grupach gmin				
		I	II	III	IV	V
	%					
Zakres i skala działalności:						
rozszerzenie profilu	18,1	11,4	24,8	22,9	17,1	14,3
zawężenie profilu	5,7	6,7	4,8	4,3	5,7	7,1
zmiana profilu	2,9	3,8	1,9	1,4	2,9	4,3
profil bez zmian	68,1	73,3	62,8	65,7	70,0	68,6
likwidacja firmy	5,2	4,8	5,7	5,7	4,3	5,7
zwiększenie skali (obrotów)	21,9	17,1	26,7	27,1	20,0	18,6
zmniejszenie skali (obrotów)	13,8	15,2	12,4	10,0	15,7	15,7
skala (obroty) bez zmian	59,1	62,9	55,2	57,2	60,0	60,0
likwidacja firmy	5,2	4,8	5,7	5,7	4,3	5,7
Rejon działania:						
Zwiększenie	21,9	17,1	26,7	27,1	20,0	18,6
Zmniejszenie	13,8	15,2	12,4	10,0	15,7	15,7

cd. tabeli 7

bez zmian	59,1	62,9	55,2	57,2	60,0	60,0
likwidacja firmy	5,2	4,8	5,7	5,7	4,3	5,7
Forma organizacyjno-prawna działalności pozarolniczej:						
zmiana z podmiotu gospodarczego prowadzonego przez osoby fizyczne na podmiot gospodarczy prowadzony w formie spółki						
X	8,1	2,9	13,3	17,1	4,3	2,9
bez zmian	86,7	92,3	81,0	77,2	91,4	91,4
likwidacja firmy	5,2	4,8	5,7	5,7	4,3	5,7

Źródło: jak w tab. 1.

Objaśnienia do tabeli: jak w tab. 1.

WNIOSKI

1. Rolnicy szybko zaczęli reagować na pojawiające się nowe możliwości w zakresie gospodarowania, w wyniku urynkowania polskiej gospodarki, rozpoczynając pozarolniczą działalność gospodarczą na własny rachunek.

2. Rolnicy prowadzą najczęściej działalność pozarolniczą w formie podmiotów gospodarczych osób fizycznych i w pełnym wymiarze (na stałe), przy czym jej kierunki są nieco zróżnicowane w zależności od typu i położenia geograficznego gminy.

3. Po uruchomieniu działalności pozarolniczej rolnicy wprowadzali w niej różnorodne zmiany, które należy ocenić pozytywnie i traktować jako pożądane, gdyż w większości przypadków oznaczały w praktyce rozwój tej działalności, przy czym dotyczy to zwłaszcza gmin wiejskich oraz podmiejskich.

4. Znikoma część respondentów przymierza się do zlikwidowania firmy, co może świadczyć o tym, iż w większości przypadków rolnicy osiągnęli sukces w działalności pozarolniczej i widzą dalsze perspektywy związane z jej prowadzeniem.

5. Wśród zamierzeń rolników dotyczących działalności pozarolniczej przeważają postawy raczej bierne, nastawione na utrzymanie tego, co już osiągnęli (tj. potencjał gospodarczy, pozycja rynkowa itp.), a w niewielu przypadkach można natomiast zauważyć postawy twórcze, dynamiczne, ekspansywne, nastawione zdecydowanie na dalszy rozwój prowadzonej działalności pozarolniczej, zdobywanie nowych rynków zbytu oraz na wzrost konkurencyjności (wprowadzanie innowacji, zmniejszenie kosztów jednostkowych itp.), przy czym dotyczy to zwłaszcza gmin wiejskich i podmiejskich.

6. Rolnicy zwykle prowadzą więc działalność pozarolniczą w sposób rutynowy, powielając techniki wytwarzania i metody zarządzania powszechnie znane, czyli nie wnoszą do rodzimej gospodarki wysokiej zdolności innowacyjnej, wnoszą jednak pewne nowe sposoby myślenia i działania (np. łącząc prowadzenie gospodarstwa rolnego z działalnością pozarolniczą).

PIŚMIENNICTWO

- Białoń L., 1995. Przedsiębiorstwo. [w:] Makro- i mikroekonomia dla inżynierów, pod red. naukową S. Marciniaka, PWN, Warszawa.
- Brodziński Z., 1999. Stan i możliwości rozwoju przedsięwzięć gospodarczych podejmowanych przez ludność rolniczą. Roczniki Naukowe SERiA, tom 1, zeszyt 3, Rzeszów, s. 65–72.
- Grzybowski W., 1995. Przedsiębiorczość, niepewność, zysk. UMCS, Lublin.
- Klepcki B., 1999. Między ciągłością a zmianą – centralizacja czy regionalizacja, Roczniki Naukowe SERiA, tom 1, zeszyt 1, Rzeszów, s. 17–24.
- Niedzielski E., 1998. Przemiany strukturalne podmiotów gospodarczych na obszarach wiejskich. [w:] Materiały z V Kongresu SERiA we Wrocławiu, Wrocław, s. 452–456.
- Sawicka J., 2000. Założenie i prowadzenie małego przedsiębiorstwa, Wydaw. SGGW, Warszawa.
- Sikorska-Wolak, I., 1995. Przedsiębiorczość jako przejaw innowacyjności. [w:] Doradztwo rolnicze a kształtowanie się przedsiębiorczości rolników, Wydaw. SGGW, Warszawa, s. 7–22.

THE CHANGE IN THE REGISTERED NONAGRICULTURAL COMMERCIAL ACTIVITY OF FARMERS IN PODKARPACIE REGION

Abstract. The aim of this article is to determine changes in registered non-agriculture commercial activity of farmers in Podkarpacie region. There were also described farmers intentions regarding future non-agricultural business. Conducted reasearches proved that some changes applied by the farmers after starting non-agricultural activities resulted in development of the business. Most of the farmers had a passive attitude regarding future business, aiming only to maitain the achived level of business development.

Key words: non-agricultural commercial activity, farmers, Podkarpacie region.

Dariusz Zajac, Uniwersytet Rzeszowski, Wydział Ekonomii, Zakład Polityki Gospodarczej i Agrobiznesu, ul. M. Œwiklińskiej 2, 35-601 Rzeszów